

Idzi Panic

Fundacje mieszczan księstwa cieszyńskiego na rzecz szpitali w okresie rządów regencyjnych Jana z Pernstejnu (1528-1544). Z badań nad dziejami Kościoła w księstwie cieszyńskim na przełomie średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych

Średniowiecze Polskie i Powszechne 4, 245-253

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Idzi Panic

Katowice

Fundacje mieszczan księstwa cieszyńskiego na rzecz szpitali w okresie rządów regencyjnych Jana z Pernstejnu (1528–1544)

**Z badań nad dziejami Kościoła w księstwie cieszyńskim
na przełomie średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych**

Jedną z najważniejszych kwestii, która dotyczy dziejów Śląska Cieszyńskiego, a która niemal od 200 lat przykuwa uwagę historyków zajmujących się przeszłością tego regionu, jest pytanie o początki reformacji na tym terenie. Zdaniem praktycznie wszystkich wcześniejszych badaczy tego zagadnienia reformacja miała w księstwie cieszyńskim odnieść pełny sukces już w kilka zaledwie lat po słynnym wystąpieniu Marcina Lutra, czyli w latach dwudziestych, a najpóźniej na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XVI w. Jej protektorem był jakoby możnowładca morawski Jan z Pernstejnu¹, który po śmierci księcia Kazimierza II w 1528 r. i uprzednim, przedwczesnym zgonie jego syna, księcia Waclawa II w 1524 r.², został regentem księstwa cieszyńskiego, sprawując (do roku 1539 wraz z żoną Waclawa, księżną Anną³) aż do 1545 r. władzę regencyjną nad księstwem w imieniu małoletniego syna Waclawa i Anny, Waclawa III Adama⁴. W zamian córka Jana, Maria Pern-

¹ F. Popiołek: *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*. Cieszyn 1913, s. 96.

² K. Jasiński: *Rodowód Piastów śląskich*. T. 3. *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wrocław 1977, s. 183–184, 193–194.

³ I. Panic: *Poczet Piastów i Piastówien cieszyńskich*. Cieszyn 2002, s. 26. (Księżna Anna zmarła 7 II 1539 r.).

⁴ Tamże, s. 25–26.

stejnówna, została żoną Wacława III Adama⁵. Zgodnie z tą dość powszechnie przyjmowaną koncepcją reformacja na Śląsku Cieszyńskim była inicjatywą całkowicie oddolną, podjętą najpierw przez mieszczan i szlachtę, a następnie dopiero (po jej upowszechnieniu się w całym księstwie) przejętą przez księcia Wacława III Adama – po uzyskaniu przez niego samodzielnych rządów nad księstwem.

Zagadnienie, o którym mówimy, jest ważne nie tylko dla badań nad dziejami religijnymi omawianego terytorium. Zwycięstwo reformacji oznaczało bowiem nie tylko wprowadzenie tutaj nowego wyznania, a przez pewien okres pozbawienie także prawa (przynajmniej oficjalnie) legalnej działalności lokalnych struktur Kościoła katolickiego⁶, lecz również idącą w ślad za tym konfiskatę dóbr kościelnych⁷, zarówno parafialnych, jak i tutejszych instytucji zakonnych. Ten proces oznaczał znaczącą zmianę w sytuacji gospodarczej na tym terenie.

Odchodzenie mieszczan i szlachty od Kościoła katolickiego pociągało za sobą także zmiany w sposobach wyrażania i przeżywania kultu religijnego, jak też zanik dotychczasowych, tradycyjnych form duchowości. Zmiany te, a także postępujący wpływ myśli renesansowej, otwały nową epokę w dziejach księstwa: czasy nowożytne. Oznacza to, że rozpoznanie czasu, kiedy w księstwie cieszyńskim faktycznie rozpoczęła się reformacja, a nie tylko ujawniły się tutaj jej ewentualne wpływy, może być przydatne w periodyzacji dziejów tego

⁵ Por. G. Biermann: *Geschichte der evangelischen Kirche österreichisch-Schlesien*. Prag 1897, s. 43–46; Ders: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Aufl. 2. Teschen 1894, s. 105; Ders: *Geschichte der evangelischen Kirche Österreichisch-Schlesiens mit besonderer Rücksicht auf die Gnadenkirche von Teschen*. Teschen 1859; M. Kasperlik: *Die Reformationszeit im Herzogthume Teschen*. „Notizenblatt” 1872, s. 85–88; K. Radda: *Materialien zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen*. In: „XII Jahresbericht der k.k. Staats-Realschule in Teschen” 1884/1885. Teschen 1885; Tenž e: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen bis zum Toleranzpatent*. In: *9. Programm der k.k. Staatsoberrealschule in Teschen*. Teschen 1882; F. Slama: *Oesterreichisch – Schlesien. Landschafts-Geschichts- und Kulturbilden*. Prag 1887, s. 27; A. Peter: *Geschichte der Stadt Teschen*. Teschen 1888, s. 25; K. Michejda: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim. (Od Reformacji aż do roku 1909)*. Wyd. 2. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Wyd. 1. Katowice 1992. Cieszyn 1909; W. Iwanek: *Książęce miasto piastowskie. W: Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Red. J. Chlebowczyk. Katowice 1973, s. 116 i nn.; M. Landwehr von Pragenau: *Geschichte der Stadt Teschen. Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte*. Bearb. W. Kuhn. Würzburg 1976, s. 16–20.

⁶ Zakaz ten, pomimo podejmowanych prób, nigdy nie został do końca zrealizowany, o czym świadczy przetrwanie wiary katolickiej w tych wioskach, których właściciele (np. siedzący na Grodźcu Grodzieccy) pozostali katolikami. Także w miastach księstwa cieszyńskiego pewna część mieszczan pozostała przy wyznaniu katolickim, por. A. Machej: *Polityka kościelna księcia Wacława III Adama po objęciu rządów w księstwie cieszyńskim*. „Pamiętnik Cieszyński” 2002, T. 17, s. 135 i nn.

⁷ Świadczą o tym przede wszystkim tzw. *Porządki kościelne*, wydawane w drugiej połowie XVI w. przez księcia Wacława III Adama oraz jego żonę Katarzynę Sydonię w roku 1584.

regionu, czyli pomoże uchwycić moment, w którym kończy się na tym terenie (i zapewne także w innych pobliskich regionach ówczesnego Górnego Śląska) średniowiecze i rozpoczyna epoka nowożytna⁸.

Nie ulega wątpliwości, że najbardziej czytelnym świadectwem odchodzenia od Kościoła katolickiego były konfiskata dóbr kościelnych oraz zanik tradycyjnych form duchowości i życia religijnego. Przypomnijmy, że u schyłku średniowiecza na terytorium księstwa cieszyńskiego funkcjonowały następujące klasztory: benedyktynów w Orłowej, dominikanów w Cieszynie oraz bernardyni, którzy również swą siedzibę posiadali w Cieszynie⁹. Spośród nich jako pierwszy uległ kasacie klasztor Dominikanów w Cieszynie, których ogrody mieszczanie odebrali braciom za zgodą księcia już w latach czterdziestych XVI w., najpewniej jeszcze w 1545 r. Wtedy też dominikanie utracili posiadłości wiejskie w Krasnej i na Bobrku. W tym samym czasie kasacie uległ klasztor Bernardynów cieszyńskich, którzy wszakże najpewniej posiadali jedynie niewielkie działki ziemi w sąsiedztwie Cieszyna. Najdłużej, gdyż aż do lat pięćdziesiątych XVI w., utrzymali się na tym terenie benedyktyni z Orłowej¹⁰, lecz i oni musieli w końcu oddać swe nieliczne już wówczas dobra¹¹, a także opuścić zabudowania klasztorne. Jako że kasata klasztorów była możliwa jedynie za zgodą księcia i w istocie objęcie przez Wacława III Adama władzy nad księstwem cieszyńskim niemal rozpoczęło się od wyrażenia przez niego zgody na zajęcie przez mieszczan cieszyńskich ogrodów dominikańskich, położonych w bezpośrednim sąsiedztwie miasta, w związku z tym można postawić tezę, że reformacja na tym terenie rozpoczęła się wraz z nastaniem panowania tego Piasta, czyli w 1545 r.

Przeciw tego rodzaju stanowisku zdają się świadczyć opinie wyrażane przez zwolenników tezy o oddolnym przeprowadzeniu reformacji na tym terenie przez tutejszą szlachtę i mieszczaństwo, pod protektorem księżnej Anny, wdowy po Wacławie II oraz Jana z Pernstejnu¹². Księżna Anna cieszyńska

⁸ Por. A. Gayda: *Die kirchlichen Verhältnisse in Teschen im Kontext der spätmittelalterlichen Krisenlandschaft (um 1500)*. In: *Die konfessionellen Verhältnisse in Teschner Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Hg. P. Chmiel, J. Drabina. Ratingen 2000, s. 11 i nn.

⁹ I. P a n i c: *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu. Studia z dziejów politycznych i społecznych*. Cieszyn 1988, passim.

¹⁰ H. Patzelt: *Das „Kloster des Adlers“*. *Die Geschichte des Benediktiner Klosters Orlau im Herzogtum Teschen*. „Archiv für schlesischen Kirchengeschichte” 1992, Jb. 50; H. Patzelt: *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*. Dülmen 1989.

¹¹ Proces wyprzedaży dóbr przez benedyktynów z Orłowej trwał z przerwami przez niemal całe średniowiecze. Jeszcze w dwadzieścia kilka lat przed opuszczeniem przez nich Orłowej benedyktyni, w imieniu których działał opat orłowski Wincenty, sprzedali za zgodą opata tynieckiego wieś Zabłocie staroście księstwa cieszyńskiego Janowi Sedlnickiemu z Choltic na Polskiej Ostrawie, por. *Listinař Těšinska. Codex diplomaticus ducatus Tassinensis*. T. 4. 1527–1550. Č. 464. Vyd. E. Němec. Český Těšín 1966.

¹² Grunt pod tego rodzaju działalność miałby się pojawić w księstwie cieszyńskim jeszcze w epoce poprzedniej, jakoby w związku z obecnymi tutaj – wprawdzie dość słabymi – wpływa-

była córką margrabiego brandenburskiego Fryderyka I Starszego (pana na Ansbach), protektora Marcina Lutra i rodzącej się wówczas reformacji. Jej ślub z księciem cieszyńskim Wacławem II odbył się 1 XII 1518 r. Przybycie księżnej do Cieszyna miało zatem otworzyć drogę reformacji również w księstwie cieszyńskim, zwłaszcza po śmierci Kazimierza II w 1528 r. W takim więc razie w tym właśnie czasie musielibyśmy zaobserwować tutaj zanik dotychczasowych form wyrażania i organizowania kultu religijnego, typowych dla Kościoła katolickiego.

Kwestii tej poświęciliśmy nieco miejsca w artykule poświęconym fundacji na rzecz szpitala w Cieszynie w okresie, kiedy księżna Anna sprawowała w księstwie cieszyńskim rządy regencyjne (wraz z Janem z Pernstejnu) w imieniu swego małoletniego syna. Skonstatowaliśmy wówczas, że darowizny dokonywane na rzecz tego szpitala, a przede wszystkim charakter tych darowizn, przynajmniej w przypadku samego Cieszyna, nie pozwalają, by mówić, że już za życia księżnej dokonano się zwycięstwo nowego ruchu w księstwie cieszyńskim lub przynajmniej w samym Cieszynie¹³. Konfrontując zatem rezultat naszych badań ze stanowiskiem zwolenników tezy o bardzo szybkiej adaptacji luteranizmu w księstwie cieszyńskim, należałoby przyjąć, że albo dokonano się to bezpośrednio po śmierci księżnej Anny, dzięki – jak niektórzy uważają – Janowi z Pernstejnu, albo nawet, korzystając z jego poparcia, dokonano się to już wcześniej, tyle tylko, że z pominięciem samego Cieszyna.

Weryfikując powyższą hipotezę, zwróciliśmy uwagę na dyplom wystawiony 13 XI 1532 r. we Fryszacie, mieście położonym w zachodniej części księstwa cieszyńskiego. Dyplom ten dotyczy umowy zawartej pomiędzy szpitalem we Fryszacie, w imieniu którego występował tamtejszy altarysta, a władzami miasta. Umowa ta wiązała się z niejasną sytuacją darowizny na rzecz tego szpitala, jaka wynikała po śmierci księcia cieszyńskiego Kazimierza II w 1528 r. Otóż w bliżej nieznanym nam czasie, niemniej jeszcze za życia księcia Kazimierza II, dziadka Wacława III Adama, doszło do sprzedaży przez owego Piasta Frysztatowi (na prawie pierwokupu) prawa do pobierania czynszu z browaru ksiązęcego za sumę 70 złotych węgierskich¹⁴. Mieszczanie zobowiązali się w zamian, że część pobieranego czynszu, w wysokości 2,5 złotego, przeznaczą na utrzymanie altarysty w kaplicy przy szpitalu miejskim, inną zaś część, równorzędną do powyższej, będą przekazywać bezpośrednio szpitalowi.

mi husyckimi, por. A. Gayda: *Die kirchlichen Verhältnisse in Teschen...*, s. 353–357. Należy wszakże zauważyć, że źródła, którymi aktualnie dysponujemy, nie dają podstaw, by twierdzić, że na tym terenie ujawniło się oddziaływanie ruchu husyckiego, tak więc tego rodzaju stanowisko należy traktować jedynie w kategoriach możliwości, a nawet hipotezy.

¹³ I. Panic: *Fundacje na rzecz szpitala cieszyńskiego w trakcie współregencji księżnej cieszyńskiej Anny w okresie małoletniości księcia Wacława III Adama, w latach 1528–1539*. „Pamiętnik Cieszyński” 2001, T. 16, s. 13 i nn.

¹⁴ Státní okresní archiv Karviná. Archiv města Fryštátu. Inv. č. 3.

Po śmierci księcia altarysta Grzegorz Hysnar podjął zabiegi, aby burmistrz i rada miasta Frysztatu zobowiązali się, że będą nadal wypełniać wolę księcia Kazimierza. Cała sprawa zakończyła się dla Grzegorza Hysnara pomyślnie, o czym świadczy zawarta 13 XI 1532 r. umowa.

W omawianym dokumencie uwagę zwracają dwa passusy. W pierwszym z nich jest mowa o obowiązkach duszpasterskich altarysty, który był zobowiązany do sprawowania mszy świętych. Mamy więc do czynienia z posługą, która mieściła się zupełnie w katolickiej, nie zaś luteranńskiej formie obrzędowej.

Równie ważne znaczenie ma dla naszych rozważań drugi passus. Jest w nim mianowicie mowa, że zobowiązanie to miało charakter ponadczasowy, gdyż obowiązywało nie tylko strony, które podpisywały ów akt, lecz także ich następców. Mieszczanie zapewnili sobie ponadto prawo zmniejszenia owych uposażeń na wypadek, gdyby dochody z zakupionego czynszu okazały się w przyszłości mniejsze aniżeli w chwili zakupu.

Warto ponadto wskazać, iż umowa pomiędzy burmistrzem i radą Frysztatu a altarystą dokonała się z pominięciem regenta cieszyńskiego Jana z Pernstejnu; była zatem z ich strony krokiem dobrowolnym, podjętym bez nacisku zewnętrznego. Dzięki temu mamy podstawy, by wnioskować o istniejących nastrojach i tendencjach religijnych, jakie panowały wśród członków rady miejskiej i tym samym wśród przynajmniej większości mieszczan, dodajmy, katolickich. Zarazem wzmianka na temat obowiązywania umowy również w przyszłości pozwala wnosić, że przynajmniej oficjalnie wśród mieszczan frysztańskich istniało przekonanie o trwałości istniejących stosunków religijnych, co oznacza, że wpływy religijne luteranizmu w tym mieście, o ile już wówczas takowe istniały, nie były na tyle silne, by sprawić, aby mieszczanie zrezygnowali z utrzymywania katolickiego księdza.

W kilka miesięcy później 21 III 1533 r. odnotowano inną darowiznę, tym razem dokonaną na rzecz cieszyńskiego szpitala, a darczyńcą był ksiądz Melchior Preisner z Cieszyna, kanonik ołomuniecki, który tego dnia sprzedał za 12 złotych swój dziedziczny folwark, trzymany na prawie ziemskim, położony w sąsiadującej z Cieszynem wiosce Bobrek¹⁵. Kwestii tej poświęciliśmy osobny artykuł, niemniej w tym miejscu przytoczymy jego najważniejsze konstatacje, dlatego że jedna z tych osób ponownie pojawi się na dokumentach w okresie późniejszym, już po śmierci księżnej Anny. Otóż nabywcą folwarku był mieszczanin cieszyński Piotr Nietopyrz¹⁶. Miał on uiszczać na rzecz księdza Melchiora (a także jego ojca Michała Preisnera) roczny czynsz przypadający na dzień świętego Mikołaja, który podobnie jak w wypadku wspom-

¹⁵ *Listinař Těšinska...*, nr 475.

¹⁶ I. Panic: *Fundacje na rzecz szpitala cieszyńskiego w trakcie współregencji księżnej cieszyńskiej Anny...*, s. 16.

nianej wyżej donacji frysztackiej wynosił 2 złote węgierskie, tym razem jednak płatne w jednej racie. Ksiądz Melchior zastrzegał sobie prawo do pobierania owego czynszu tak długo, dopóki będzie żył on oraz jego ojciec. Czynsz ten miał przejść na rzecz szpitala w Cieszynie dopiero po ich śmierci, bezpośrednio zaś miał się z niego utrzymywać altarysta, troszczący się o duchową opiekę nad biedotą korzystającą z pomocy, a także doglądający samego szpitala. Tego rodzaju zamysł mógł pojawić się w głowie księdza Melchiora jedynie wówczas, kiedy nic jeszcze nie zwiastowało zmiany sytuacji religijnej na tym terenie.

Bardzo interesujące zastrzeżenie, dotyczące dodatkowych powinności Piotra Nietopyrza w związku z nabyciem przez niego rzeczzonego folwarku wprowadziła do omawianego dokumentu księżna Anna, wdowa po Wacławie II. Otóż zastrzegła ona, że „[...] jaky podatek ze starodavna sprawiedliwy, jakożto biskupowi, aneboli także fararze naszego tieszinskeho na tomż folwarku miel, bez ujmy a szkody”. Znajdujemy w tym świadectwo, że przynajmniej do tego czasu księżna Anna pozostawała w wierze katolickiej, mimo iż jej ojciec był jednym z najważniejszych protektorów Marcina Lutra.

Podobnych nadań na rzecz szpitali miejskich w księstwie cieszyńskim oraz istniejących przy nich kaplic, które służyły tamtejszym bezdomnym, a które znajdowały się pod opieką altarystów, znajdujemy więcej. Warto tu przywołać kolejny dyplom, który dotyczy tegoż szpitala we Frysztaście. Został on wystawiony 31 X 1540 r. w Cieszynie przez namiestnika księstwa cieszyńskiego Jana z Pernstejnu, na mocy którego zatwierdzał on akt sprzedaży czynszu ze stawów położonych na terenie wsi Łąka niedaleko Karwiny, dokonanej w obecności kanclerza księstwa cieszyńskiego Jana Czelo z Czechowic¹⁷, przez Erazma Rudzkiego na rzecz księdza Melchiora Preusnera z Cieszyna, proboszcza brneńskiego¹⁸. Nabywca czynszu podarował go natychmiast na utrzymanie rzeczzonego szpitala we Frysztaście i tamtejszego kapelana.

Równie ważkie dla nas treści zawiera dyplom, który został wystawiony przez Jana z Pernstejnu w Cieszynie 4 V 1541 r., a więc w 2 lata po śmierci księżnej Anny¹⁹. Magnat morawski zatwierdził tym razem umowę, która została zawarta pomiędzy burmistrzem i radą Frysztatu a burmistrzem i rajcami Cieszyna w sprawie losów innej darowizny, uczynionej przez mieszczanina frysztackiego Jerzyka Cepaka. Burmistrz oraz rajcy cieszyńscy zobowiązali się

¹⁷ Szerzej por. I. Panic: *Kariera rodziny Rudzkich w księstwie cieszyńskim u schyłku średniowiecza i w początkach czasów nowożytnych*. W: „Wiek Stare i Nowe”. T. 4. Red. I. Panic, M.W. Wanatowicz. Katowice 2005, s. 96; Tenże: *Uposażenia ziemskie rodziny Czelo z Czechowic za panowania Piastów. (Z badań nad drogami awansu i uposażeniem majątkowym szlachty cieszyńskiej w czasach piastowskich 1290–1653)*. W: *Średniowiecze polskie i powszechnie*. Red. I. Panic, J. Sperka. T. 3. Katowice 2004, s. 248 i nn.

¹⁸ *Listinař Těšinska...*, nr 495.

¹⁹ *Listinař Těšinska...*, nr 497.

spełnić ostatnią wolę zmarłego, który w trosce o zbawienie swej duszy postanowił podarować na rzecz szpitala w Cieszynie i opiekującego się nim kapelana 100 złotych, z których dochód miał na wieczne czasy wspierać utrzymanie ubogich.

W omawianym akcie jest mowa o „szpitalnych cieszyńskich”, czyli ludziach, do których obowiązku należała troska o materialne położenie szpitala. Może to w pierwszej chwili rodzić sugestię, że mieszczanie już wówczas usunęli z tutejszego szpitala kapelana. Lektura zachowanych źródeł wskazuje, że o ile w XV w. troska o sytuację materialną szpitali na Śląsku Cieszyńskim spoczywała na miejscowej organizacji kościelnej, o tyle od mniej więcej połowy tego stulecia obowiązek ten przejmowały na ogół władze miejskie, a do zadań altarystów należała postęga religijna na rzecz ubogich²⁰.

Powyższa konstatacja nie rozwiewa naszych wątpliwości, czy wzmianka o „szpitalnych” nie jest świadectwem wyparcia ze szpitali na Śląsku Cieszyńskim tutejszych altarystów. Odpowiedzi na nie udziela kolejny dyplom, wystawiony 2 lata później, 14 XII 1543 r., przez Jana z Pernstajnu²¹. Z dokumentu tego dowiadujemy się, że mieszczanin cieszyński Piotr Nietopyrz sprzedał²² za 74 złote węgierskie folwark, jaki posiadał w Bobrku, wiosce położonej w sąsiedztwie Cieszyna. Nabywca folwarku, wójt bobrecki Bartosz wraz z małżonką Małgorzatą, zobowiązał się, że zamiast czynszu, który powinien uiszczać na rzecz Piotra Nietopyrza, będzie corocznie oddawać 2 złote altaryście ołtarza świętego Jerzego w kościele szpitalnym w Cieszynie.

Darowizna miała charakter wieczysty. Obejmowała obie strony. Nie wiemy, czy Piotr Nietopyrz posiadał potomstwo bądź krewnych, którzy mieliby ewentualne prawa do spadku po nim. W dokumencie natomiast jednoznacznie stwierdzono, że obowiązek uiszczania czynszu na rzecz altarysty spoczywał również na dzieciach i spadkobiercach wójta.

Imienia altarysty nie znamy. Być może był nim w dalszym ciągu ksiądz Grzegorz Liesnar, o którym dowiadujemy się dzięki dokumentowi wystawionemu 24 IV 1532 r. przez księżną cieszyńską Annę²³. Potwierdzała w nim

²⁰ Jak wiemy, średniowieczne szpitale były w istocie rzeczy przytułkami dla bezdomnych i ubogich, i w zasadzie – w naszym rozumieniu – nie zajmowały się leczeniem. Medycy udzielali bowiem pomocy w domu chorego. W przypadku jednak, kiedy osoba przebywająca w przytułku chorowała, wówczas altaryści opiekujący się szpitalem lub pomagająca im osoba (osoby) świecka podawały choremu zioła czy inne środki. Nie czyniono tego na podstawie wiedzy medycznej, lecz z tytułu chrześcijańskiego miłosierdzia. Na temat szpitali średniowiecznych na Śląsku por. m.in. K. Dola: *Szpitalne średniowieczne Śląska*. „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1968, T. 1, passim.

²¹ *Státní okresní archiv Karviná*. Archiv města Frýštátu. Inv. č. 5.

²² Takie stwierdzenie znalazło się w omawianym akcie. W rzeczywistości powinniśmy mówić raczej o wieczystej dzierżawie rzeczzonego folwarku przez wójta Bartosza i jego żonę.

²³ *Listinař Těšínska...*, nr 471; I. Panic: *Fundacje na rzecz szpitala cieszyńskiego w trakcie współregencji księżnej cieszyńskiej Anny...*, s. 17.

transakcję zawartą między szlachcicem z Ropicy Melchiorzem Sobkiem oraz Grzegorzem Liesnarem, która dotyczyła sprzedaży przez Melchiora za sumę 30 złotych węgierskich czynszu w wysokości 2 złotych z jego folwarku w Górnym Żukowie koło Cieszyna.

Na marginesie powyższych uwag pojawia się pytanie o przynależność kościelną księdza Grzegorza Liesnara. Otóż w omawianym dokumencie użyto m.in. sformułowania, że dodatkowym celem, jaki przyświecał obu inicjatorom darowizny (a więc również Sobkowi z Ropicy) była modlitwa za dusze zmarłych biedaków, wcześniej korzystających z opieki szpitalnej. Jako że obowiązek modlitwy za zmarłych był i jest jedną z katolickich powinności religijnych, wnosimy, iż ksiądz Grzegorz był duchownym katolickim.

Tego rodzaju troska o trwałość nadania (a w tym przypadku o zapewnienie altaryście środków na jego utrzymanie) była możliwa tylko w sytuacji, kiedy położenie Kościoła katolickiego w księstwie cieszyńskim nie było kwestionowane. Zasadność naszego wniosku potwierdzają dalsze losy fundacji na rzecz altarystów tego szpitala. Otóż Wacław III Adam odebrał altarystom ich wszelkie uposażenia i w ten sposób zmusił do opuszczenia Cieszyna lub też do porzucenia stanu kapłańskiego²⁴.

Konkluzje. Przede wszystkim należy zauważyć, że aż do 1543 r., z którego to czasu pochodzi ostatnia znana nam darowizna na rzecz szpitali w księstwie cieszyńskim, wszelkie donacje, które dotyczyły altarystów, były traktowane przez obie strony (a więc tak donatorów, jak i obdarowywanych) jako akty wieczyste, mające z założenia przetrwać czas życia zarówno darczyńców, jak i odbiorców darowizn.

Należy następnie zauważyć, że społeczeństwo księstwa cieszyńskiego traktowało duchownych katolickich jako pełnoprawnych członków swej społeczności. Nie dostrzegamy zjawiska wrogości wobec nich, typowego później dla czasów reformacji.

Na tej podstawie twierdzimy, że przynajmniej w świetle omówionych w tym artykule nadań na rzecz szpitali w księstwie cieszyńskim można odrzucić stanowisko, według którego reformacja zapanowała w tym księstwie bardzo wcześnie, dzięki protektorowi księżnej Anny i Jana z Pernstejnu, współregentów sprawujących władzę nad księstwem po śmierci Wacława II. Stało się to dopiero po objęciu w pełni samodzielnych rządów przez Wacława III Adama.

²⁴ Decyzja ta nie oznaczała rezygnacji księcia z troski o cieszyński szpital. Świadczy o tym m.in. darowizna dokonana przez Piasta na jego rzecz 21 XII 1545 r., kiedy to podarował szpitalowi dział ziemi, który wcześniej należał do tutejszych bernardynów, por. *Státní okresní archiv Karviná*. Archiv mesta Fryštátu. Inv., č. 9.

Idzi Panic

**Burghers of the Duchy of Cieszyn's foundations to hospitals during
the regency reign of Jan from Pernstejn (1528–1544)
From the research on the history of Church in the Duchy of Cieszyn
at the turn of Middle Ages and early modern times**

Summary

There is an opinion functioning in the literature on the subject that Reformation in the Duchy of Cieszyn began at the beginning of the twenties of 16th century, which was soon after Martin Luter's speech. Referring to this opinion, it had to be emphasised that until 1543, when the last donation to hospitals in the Duchy of Cieszyn was registered, all the donations which referred to Altarists were treated by both parties (donors and beneficiaries) as life-long irrevocable trusts.

It has to be mentioned that catholic priests were treated as rightful members of the community of the Duchy of Cieszyn. We cannot trace any signs of hostility typical for the times of Reformation.

On the basis of the above information, at least in the light of the discussed in the article donations to hospitals in the Duchy of Cieszyn we claim that opinion about Reformation beginning in the Duchy of Cieszyn thanks to the protector of the princess Anna and Jan from Pernstejn, coregents governing the Duchy after the death of Waclaw II might be discarded. It did not happened until Waclaw III Adam assumed independent reign.

Idzi Panic

**Die Stiftungen des Bürgertums im Teschener Fürstentum für die Krankenhäuser
unter der Regentschaftsregierung von Jan aus Pernstein (1528–1544)
Die Forschungen über die Kirchengeschichte im Teschener Fürstentum
um die Wende des Mittelalters zur Neuzeit**

Zusammenfassung

In der Fachliteratur gilt die Meinung, dass die Reformation im Teschener Fürstentum zu Beginn der 20er Jahre des 16. Jhs, gleich nach Martin Luthers Auftreten begonnen hat und fast sofort die hiesige Gesellschaft übermannt hat. Die letzte uns bekannte Schenkung für die Krankenhäuser im Teschener Fürstentum stammt von 1543; früher waren alle zugunsten der Altaristen gemachten Donationen von den beiden Seiten (sowohl von dem Stifter als auch von dem Donatar) als Notariatsurkunden betrachtet, die die Lebenszeit der Beiden haben überdauern sollen.

Katholische Priester wurden im Teschener Fürstentum als gleichberechtigte Mitglieder der Gemeinschaft behandelt; sie haben die für die spätere Phase der Reformation typische Feindlichkeit nicht erfahren.

Mindestens die im vorliegenden Artikel besprochenen Stiftungen für Krankenhäuser im Teschener Fürstentum in Rücksicht nehmend erlauben wir uns den Standpunkt abzulehnen, dass die frühzeitige Reformation im Teschener Fürstentum dem Patronat von den Mitregenten: Fürstin Anna und Jan aus Pernstein, die das Fürstentum nach dem Tod von Waclaw II. regierten, zu verdanken ist. Die Reformation hat sich erst unter der selbständigen Herrschaft von Waclaw III. verbreitet.